

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Karel Jaromír Erben

Martin Stručovský

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Česká religionistika:

Přípravné období -

Karel Jaromír Erben

Martin Stručovský

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Rád bych touto cestou poděkoval následujícím lidem, bez jejichž pomoci bych se při psaní této bakalářské práce neobešel.

Mojí vedoucí Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za cenné rady a připomínky, které mi při psaní této práce poskytla.

Mamince Martině Stručovské a babičce Anně Ruprechtové za veškerou podporu během psaní.

Tetě Veronice Majkusové za provedení korektur.

Kamarádce Nikol Ševečkové za pomoc při řešení technických detailů.

Obsah

Úvod	3
Část I. Počátky české religionistiky a inspirační zdroje	4
Část II: Karel Jaromír Erben.....	7
Kapitola I. Erbenův původ a studia	7
Kapitola II. Erbenovy básnické začátky	10
Kapitola III. Po odchodu ze školy a na počátku vědecké dráhy.....	11
Kapitola IV. Sbírání písní a pohádek.....	14
Kapitola V. Práce na Riegerově slovníku naučném	18
Kapitola VI. Folklor	20
Víly čili sudice.....	21
Obětování zemi.....	27
Závěr.....	29
Seznam použité literatury a pramenů	30
Resumé	32
Přílohy	33
Příloha číslo jedna	33
Příloha číslo dvě	34

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybral z jednoho prostého důvodu. Jako vystudovanému knihovníkovi bylo mému srdci nejbližší ze všech. Navíc pro mě představovalo možnost, jak osobnosti Čelakovského, Jungmanna, Šafaříka a Erbena poznat z jiného úhlu pohledu – přece jen se dnes na středních školách víc učí o jejich literárních než folklorních dílech a většina lidí tak kupříkladu mnohem víc zná Erbenovu „Kytici“ než jeho mytologickou studii „Víly čili Sudice“. A ani se jim nedivím, protože jsem na tom na začátku psaní své práce byl úplně stejně. Bohužel z původního nápadu, zaměřit se v práci na všechny čtyři představitele přípravného období české religionistiky, sešlo hodně rychle, protože bych mnohonásobně přesáhl požadovaný rozsah bakalářské práce. Z tohoto důvodu jsem tedy nakonec zvolil pouze osobu a vědecké dílo Karla Jaromíra Erbena, na němž ukážu přípravné období české religionistiky.

Celou bakalářskou práci jsem rozdělil na dvě kapitoly, ačkoliv lepší by bylo označení částí. V té první, pojmenované „Počátky české religionistiky a inspirační zdroje“, uvedu stručně čtenáře do doby národního obrození, v němž se česká religionistika pomalu rodila. Ukážu zdroje, které českou religionistiku ovlivnily, a na závěr ve stručnosti představím Josefa Jungmanna, Františka Ladislava Čelakovského a Pavla Josefa Šafaříka a jejich religionistickou činnost. Druhá část práce, pojmenovaná „Karel Jaromír Erben“, už pak pojednává pouze o postavě Karla Jaromíra Erbena. V ní představím jeho život, vědeckou a sběratelskou činnost a samozřejmě jeho dvě nejznámější studie „Vídy čili sudice“ a „Obětování zemi“. Bohužel na studie „Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště“ a „O dvojici a trojici v bájesloví slovanském“ a „Báje slovanská o stvoření světa“ už se z důvodu rozsahu práce nedostalo.

Cílem práce je představit přípravné období české religionistiky a především pak osobnost Karla Jaromíra Erbena jako jednoho z jejích představitelů, který ho pomáhal v 19. století formovat.

Část I. Počátky české religionistiky a inspirační zdroje

Národní obrození, které začalo v osmnáctém a skončilo v devatenáctém století, mělo velký vliv na jazyk, literaturu, filosofii, umění, politiku a hospodářství a dotklo se tedy všech obyvatel, chudých i bohatých. Obrozenci se snažili bránit proti poněmčování a centralizaci, velký vliv na ně měly myšlenky, které v sobě spojovaly politiku s lidovým právem a národním sebeurčením. Tyto myšlenky se k nám dostaly z Francie a jejich prameny můžeme nalézt ve francouzské revoluci, k níž došlo v roce 1789.¹ Na obrozence měl také velký vliv tehdejší umělecký směr zvaný romantismus.² K němu Arne Novák poznamenává: „(...) je vychovával v citovém zanícení před tvůrčí obrazností, hlavně básnickou, v kultu lidu a jeho domněle samostatné poesie, v úctě k minulosti národní a v hledání pravého obsahu národnosti v jazyku.“³ Opomenout nelze ani sílící slovanskou myšlenku a s ní spojenou představu jednotného slovanského státu, k čemuž napomáhají obory dějepis a jazykověda. Samotná myšlenka se projevuje v oblastech politiky, literatury a kultury. Je také nutné zmínit osvícenství, které má vliv především na nejnižší vrstvy obyvatelstva. Díky jeho vlivu pro sebe chtějí tito lidé vzdělání, ale především vlastní jazyk a lepší životní úroveň.⁴

Mezi nejvýznamnější osobnosti zabývající se religionistikou v období národního obrození patří František Ladislav Čelakovský, Josef Jungmann, Pavel Josef Šafařík a Karel Jaromír Erben.⁵ Břetislav Horyna a Helena Pavlincová v Dějinách religionistiky k rodící se české religionistice poznamenávají: „*Tehdy se ale nejednalo o striktně religionisticky zaměřená bádání, nýbrž o právě probuzený zájem o folklór, v němž se hledaly a nacházely stopy náboženských prvků, mytologií a lidových vyprávění.*“⁶ První práce jsou tedy především sbírkami folkloru, u nichž se začala poprvé používat srovnávací metoda, která vedla ke vzniku komparativní religionistiky. Jejím základem je srovnávací jazykověda, respektive etymologická metoda, pomocí níž se pátralo po původních významech náboženských představ v jazykové formě.⁷ Horyna a Pavlincová však dodávají: „(...) u prvních českých badatelů zjišťujeme spíše nedostatek citu pro tuto souvislost.“⁸ Zároveň však vysvětlují, že za tento nedostatek může tehdejší sociální a politická situace a také to, že Čechy patřily k Rakousku – Uhersku.⁹ Tato „(...) neautonomie vyvolávala stále se stupňující snahy o národní, politické a kulturní osvobození [...]“¹⁰ Pro toto období, které autoři popisují jako období plné nacionálního a politického napětí, je typický rozvoj duchovních, společenských věd, zejména dějepisectví a náboženství, zvláště tyto dva obory spolu velmi souvisí.¹¹ Horyna s Pavlincovou poznamenávají: „*Protože panoval názor o*

¹NOVÁK, Arne. Stručné dějiny literatury české. Olomouc: R. Promberger, 1946. s. 122. Dostupné online na: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=18052&author=>

² Tamtéž, s. 123. Dostupné online: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=661520&mcp=18052&idpi=1301286&author=>

³ Tamtéž, s. 123.

⁴ Tamtéž, s. 123.

⁵HORYNA, Břetislav; PAVLINCOVÁ, Helena. Dějiny religionistiky. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. s. 61. ISBN: 80-7182-123-3.

⁶ Tamtéž, s. 61.

⁷ Tamtéž, s. 61.

⁸ Tamtéž, s. 61.

⁹ Tamtéž, s. 61.

¹⁰ Tamtéž, s. 61.

¹¹ Tamtéž, s. 61.

možnosti konsolidace národního sebeuvědomění cestou historického předestření svébytných „slavných“ národních dějin, byly všechny tyto vědní obory funkcionalizovány v duchu účelů národního probuzenectví.“¹² To se týkalo i religionistiky, která byla také velmi ovlivněna vztahy mezi Rakousko - Uherskem a římskokatolickou církví. Proto se dějiny náboženství v českých zemích ve svých jalových letech zabývaly studiem lidové, mimokřesťanské tradice.¹³

V počátcích české religionistiky, která se soustředila na studium slovanského bájesloví, hráli velkou roli bratři Jakob a Wilhelm Grimmovi, jejichž knihy „Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm I-II.“ a „Deutsche Mythologie“ iniciovaly vznik zcela nového výzkumu, který se zabýval studiem národní historie. U tohoto výzkumu bratři Grimmové používali nový druh metody, která obnášela cestování po vesnicích a sběr lidových pohádek a pověstí.¹⁴ „Grimmova interpretace lidové tradice z mytologického hlediska, nabádající chápat lidové podání jako sui generis dokument o dávnověku národní vzdělanosti – proto byl také tento vědecký směr nazván mytologickou školou.“¹⁵ Základním kamenem učení této školy byla víra v to, že u každého národa existuje vzpomínka na mýtus a časy pohanství a že jejich nositeli jsou nízké společenské vrstvy, zejména obyvatelé vesnic. A tato vzpomínka existuje i přes vliv křesťanství v nejrůznějších lidových písních, říkadlech, pohádkách a pověstech. Grimmové ve srovnávací studii odhalili shodu mezi pohádkami německými a pohádkami ostatních národů, takže bylo možné odhalit, jak pohádka vypadala na úplném začátku, což oba bratři považovali za hlavní cíl této srovnávací studie. Představitelům školy bylo ale společné jenom to, že mýty vykládali a interpretovali na základě indicií, neexistovala žádná společná koncepce a jednotliví badatelé se od sebe tedy velmi lišili.¹⁶

Jak už jsem zmínil v úvodu, z důvodu rozsahu práce se budu zabývat pouze osobou a dílem Karla Jaromíra Erbena. Přesto zde ale ve stručnosti nastíním folkloristickou práci zbylých třech obrozenců.

Lidové písně začal František Ladislav Čelakovský sbírat v roce 1819, když přestal studovat filosofii v Českých Budějovicích. Velkou roli v jeho životě představoval Václav Kliment Klicpera, díky němuž se začal více zajímat o slovanství. Kromě Klicpery byl pro Čelakovského také důležitý Václav Hanka, kterého považoval za svého předchůdce a učitele. Své písně shrnul do sbírky „Slovanské národní písně“. Ta se skládá ze dvou knih – do té první Čelakovský zahrnul písně české, moravské a slovenské. Do druhé knihy pak zahrnul písně ruské, ukrajinské, srbské a slovinské.¹⁷ V roce 1851 vychází Čelakovského „Mudrosloví národu slovanského v příslovích“.¹⁸ „V mudrosloví chtěl zdůraznit, že přísloví a pořekadla podávají filozofickou soustavu lidu, chtěl zachytit myšlení Slovanů, obdobně jako v písních podal jejich cit a obraznost.“¹⁹

Josef Jungmann zastával názor, že existuje spojení mezi národní duší a slovanskou individualitou a tím nejvyšším, čeho by šlo dosáhnout, by byl jednotný

¹² Tamtéž, s. 61.

¹³ Tamtéž, s. 61.

¹⁴ ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví. (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009), s. 23.

¹⁵ Tamtéž, s. 23-24.

¹⁶ Tamtéž, s. 24.

¹⁷ ZÁVODSKÝ, Artur. František Ladislav Čelakovský. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1982. s. 149-151.

¹⁸ Tamtéž, s. 567.

¹⁹ Tamtéž, s. 567-568.

slovanský jazyk. K tomu ale nemohlo dojít kvůli tehdejší politické situaci. Jungmann také přeložil a vydal v „Prvotinách“ stat' o Slovanech Johanna Gottfrieda Herdera a využíval slovanského jazyka pro doplnění české slovní zásoby.²⁰ V tomto ohledu je jistě vhodné zmínit, že díky Jungmannovi dnes známe třeba slovo „obřad“.²¹ K osobě Josefa Jungmanna už jen dodám, že v romanci „Oldřich a Božena“ ukazuje pomocí etymologie kořeny slov „Peruce“ (vesnice) a „Božena“ (studna).²²

Pavel Josef Šafařík navazoval nejen na zmíněnou grimmovskou školu, ale také na zakladatele slavistiky Josefa Dobrovského. Do slovanské mytologie Šafařík poprvé zabrousil při psaní díla „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“.²³ Ve své další práci nazvané „O rusalkách“ Šafařík říká: „(...) je třeba prostudovat důkladně a znova všechny staré prameny, folklor, zvyky a letopisy a podrobně se zabývat jednotlivými předměty slovanského bájesloví.“²⁴ Jakmile dojde k tomuto, bude se moct vybudovat systém slovanské mytologie. K osobě Pavla Josefa Šafaříka dodám už jen tolik, že nikdy nevytvořil ucelený systém slovanského bájesloví, odmítl dualismus a za velmi důležité považoval srovnávací metodu a studium pramenů.²⁵

Vedle Šafaříka pak z mytologické školy bratří Grimmů vycházel i Karel Jaromír Erben.²⁶ Jeho život, dílo a folkloristickou činnost představuji na následujících stránkách.

²⁰ VODIČKA, Felix. Josef Jungmann (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960), s. 236-237.

²¹ Tamtéž, s. 246.

²² Tamtéž, s. 240.

²³ ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví. (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 25.

²⁴ Tamtéž, s. 26.

²⁵ Tamtéž, s. 26-28.

²⁶ Tamtéž, s. 43.

Část II: Karel Jaromír Erben

Kapitola I. Erbenův původ a studia

Karel Jaromír Erben se narodil 7. listopadu roku 1811 jako syn Jana a Anny Erbenových v městečku Miletín.²⁷ Otec pracoval jako švec a později sadař a ve volných chvílích se věnoval písmáctví. Jeho matka, původním jménem Žabová, se pravděpodobně starala o domácnost. Erben se narodil jako jedno z devíti dětí, všechny ale kromě něj a jeho mladší sestry Josefky zemřely.²⁸ Nejlepší vztah měl s matkou, který o mnoho let později vyjádřil básní Mateřidouška, která otevírá básnickou sbírku „Kytice“. Umělecké nadání zdědil Karel Jaromír Erben po matce a jejich příbuzných, bratr a otec paní Erbenové sice pracovali jako učitelé, ale dědeček vedle toho vykonával funkci městského písaře. Rád zaznamenával historické události a je tedy možné, že právě odtud pochází Erbenova láska k historii. Dědeček a strýc Erbena učili hrát na klavír a tato činnost mu později během studií pomáhala k přivydělávání peněz a samotnou hudbu používal při sbírání lidových písní, protože mu nikdy nestačily pouze jejich texty, ale chtěl i nápěvy.²⁹ Měl nemocné plíce³⁰, takže zdravotně ani fyzicky na tom nebyl příliš dobře a nemohl se proto vyučit žádnému řemeslu. Z tohoto důvodu si jeho matka přála, aby pokračoval v kariéře jejího otce a bratra, aby se tedy také živil jako učitel. Ovšem i v tomto povolání mu bránilo několik zádrhelů. Jednak to byl již zmíněný problém s plícemi, který způsoboval, že se při rozhovoru často zajíkal, což se stávalo při velkém návalu emocí. Byl také tichý a samotářský typ a nerad mluvil na veřejnosti.³¹ K mladému Erbenovi měl dobrý vztah miletínský kněz Jan Arnold, který se mu velmi věnoval a doporučil rodičům, aby syna nechali studovat. Arnold mu zajistil doučování z německého jazyka, který potřeboval do dalšího studia, u svého kaplana Antonína Černého.³² S ohledem na všechny zmíněné problémy a Arnoldovo doporučení tedy Erbenovo studium nakonec dál pokračovalo na gymnáziu v Hradci Králové, kam byl přijat po splnění přijímací zkoušky v roce 1825. Přijetí na školu znamenalo konec jedné životní etapy strávené v Miletíně, kde získal znalosti zvyků, písní a pohádek, které budou hrát důležitou roli v jeho pozdějším životě a profesi. V Hradci Králové studoval Erben šest let a během tohoto období se kvůli požáru domu a těžké finanční situaci rodičů musel starat sám o sebe. Na studia a všechno, co potřeboval k životu, si vydělával poskytováním kondic a vyučováním hudby v měšťanských rodinách.³³ A jak můžeme vidět, neneslo se Erbenovo studium v nejlhčím duchu. Dolanský k tomu říká: „*Němčina mu dělala potíže zvláště v dvou prvních gramatikálních třídách. Ale potom ji zvládl tak, že i své první verše psal německy a uměl druhý „zemský jazyk“ stejně dobře jako svou mateřštinu.*“³⁴ Také měl skvělé znalosti o německé literatuře a ovládal řečtinu i latinu.³⁵

²⁷DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 12.

²⁸FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 667.

²⁹DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 13-14.

³⁰FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 667.

³¹DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 13-14.

³²BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 4-5. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

³³DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 14-15.

³⁴Tamtéž, s. 15.

³⁵Tamtéž, s. 16.

Během Erbenova studia bylo gymnázium v Hradci Králové silně orientované na Německo. Na této orientaci se podíleli místní vojáci, kněží a studenti. Z tohoto důvodu se profesori na gymnáziu snažili příliš vlastenecky neprojevat. Navíc roku 1825, tedy v roce, kdy Erben začal na gymnáziu studovat, sílil reakční režim kancléře Metternicha. Znamenalo to konec naděje o jakékoliv vlastenecké snahy o zlepšení, která se objevila po porážce Napoleona. V tom samém roce nastoupil na gymnázium ředitel Pöllner, který trval na přísném dodržování pravidel a nařízení a příliš se mu nezamlouvala mimo školní aktivita, kterou provozovali učitelé. Profesorům a ani studentům pak nedokázal zabránit v tom, aby se dozvěděli o dění v zahraničí – např. o děkabristickém povstání v Rusku, k němuž došlo téhož roku, či o rusko-turecké válce mezi lety 1827-1829. Názor na tuto událost vyjádřil například František L. Čelakovský ve svém „Ohlase písní ruských“. Ohlasy vyvolaly stejnou touhu po slovanském bratrství, jako se to povedlo Kollárově dílu „Slávy dcera“.³⁶ Tyto literární vzory, profesor Chmela³⁷ a přátelství se spolužákem Janem Lhotou Erbena přivedly k českému vlastenectví a pod tímto vlivem mladý Erben předčítal přátelům svou báseň psanou německy, kterou mu všichni, až na Lhotu, pochválili. Lhota byl totiž toho názoru, že Čech má psát česky a pomáhat tak ke zlepšení české literatury. O rok později tedy vznikla Erbenova první báseň napsaná v českém jazyce.³⁸

V roce 1831 odešel Erben z Hradce Králové do Prahy, aby začal studovat na Karlově univerzitě.³⁹ I zde se o sebe musel starat sám a opět si vydělávat kondicemi a vyučováním hudby. Co se samotného studia týče, musel absolvovat dva ročníky filozofie, kde získal vědomosti z přírodních a humanitních věd - např. z logiky, noetiky a botaniky. Během studia na vysoké škole poznal mnoho přátel (např. Karla Havlíka – žáka Josefa Jungmanna), pro Erbena bylo ovšem nejdůležitější přátelství s Karlem Hynkem Máchou.⁴⁰ A s ohledem na nedostatek finančních prostředků se nemohl chodit bavit jako jeho bohatší spolužáci, takže většinu volného času trávil samostudiem.⁴¹ Po dvou letech na filozofii (1831-1833) si Erben zapsal práva⁴² a pokračoval ve studiu na právnické fakultě mezi lety 1833 až 1837, kde získal znalosti nutné pro práci úředníka. Jako zajímavost zmíním, že z neprávnických předmětů kupříkladu ve druhém ročníku navštěvoval přednášky o historii a heraldice, které byly důležité pro jeho budoucí práci badatele.⁴³ Erben se nejvíce přátelil s Antonínem Rybičkou a Karlem Havlíkem, společně jezdili o prázdninách na hrad Žebrák, kde Erben hrál v ochotnickém divadle, v němž poznal svoji budoucí manželku a matku svých čtyř dětí Betynu Mečířovou.⁴⁴ Zvláště přátelství s Karlem Havlíkem bylo důležité, protože Erben díky Havlíkovi začal

³⁶ Tamtéž, s. 15-17.

³⁷ FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1, A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 667-668.

³⁸ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 16-17.

³⁹ DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 543.

⁴⁰ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 21-22.

⁴¹ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Maticе moravská, 1887. s. 8. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

⁴² FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 667.

⁴³ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 23.

⁴⁴ FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1, A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 667-668.

spolupracovat s Františkem Palackým.⁴⁵ O této spolupráci více píše v kapitole „Po odchodu ze školy a na počátku vědecké dráhy“.

⁴⁵ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice Moravská, 1887. s. 10. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

Kapitola II. Erbenovy básnické začátky

V této práci z důvodu rozsahu ani tématu nebudu rozsáhle pojednávat o Erbenově básnické tvorbě, o níž se toho ostatně lze mnoho dočíst v odborné literatuře. Přesto ale tuto Erbenovu stránku nelze zcela opomenout. Právě zde totiž poprvé využil mytických prvků pohádek a pověr.⁴⁶ Pokud můžeme být dnes někomu vděční za to, že Karel Jaromír Erben začal psát básně, pak již zmíněnému Karlu Hynku Máchovi a pražským romantikům, kteří se kolem Máchy sdružovali. Právě oni mohli za to, že Erben zkoušel psát své první básně již během studia. Velmi brzy zjistil, že mu sedí historická poéma a balada. Inspiroval se v polské literatuře, pod jejímž vlivem zkoušel psát poémy z české a slovanské minulosti. Prvním takovým pokusem je báseň na téma rodu Vršovců, kterou začal psát po ukončení studií filosofie v roce 1833. Z této poémy se nám dochoval pouhý zlomek o 44 verších.⁴⁷ Už roku 1837 ovšem vzniká poéma „Bohdan“, z níž se ale také dochoval zlomek, tentokrát o 76 desetislabičných verších. Jedná se o pokus o spojení ohlasů bohatýrské epiky s tradicí domnělých staročeských zpěvů.⁴⁸ Z literárních útvarů ale Erbenovi mnohem víc vyhovovala lidová balada, kam patří „Smolný var“ a balada „Polednice“, obě složené v roce 1833 a obě obsahující námět matky a dítěte, které je potrestáno. „Polednice“ se ale od „Smolného varu“ liší způsobem trestu. Ve Smolném varu dojde k rozbití kotle s vroucí smůlou, v Polednici se o potrestání dítěte postará polednice, tedy bytost z pohádek.⁴⁹ „*Jako půlnoc, tak i pravé poledne má, dle podání lidu, své zlé bytosti, ježto zvláště od jedenácté hodiny do dvanácté svou záhubnou moc projevují. Tyto druhé slovou polednice neb poludnice, aneb jen vůbec divé ženy. Proto se také neradí v pravé poledne choditi po lesích, neb že by divá žena na člověka poslala blud.*“⁵⁰ Byla to tedy „Polednice“, v níž se Erben poprvé v epické tvorbě uchýlil do mytické říše pohádek. Právě to je rozdíl mezi Erbenovými a lidovými baladami – v lidových baladách na polednice ani žádné podobné bytosti nenarazíme. Kromě prvků mytologických využíval i pověsti, což ukazuje například v baladě „Záhoř“, která má kořeny v chodské pověsti.⁵¹

⁴⁶ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 33.

⁴⁷ Tamtéž, s. 29.

⁴⁸ Tamtéž, s. 30-31.

⁴⁹ Tamtéž, s. 32-33.

⁵⁰ Tamtéž, s. 33.

⁵¹ DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 546-547.

Kapitola III. Po odchodu ze školy a na počátku vědecké dráhy

Právníci za Metternichovy vlády neměli příliš růžovou budoucnost a jediné místo, které mohli získat, patřilo k soudnictví. Takže když Erben dokončil ve svých šestadvaceti letech studium práv, začal po prázdninách v roce 1837 pracovat jako kancelářský praktikant u pražského soudu. Ovšem bez nároku na jakoukoliv výplatu, což nepředstavovalo zrovna dvakrát pozitivní vyhlídky do budoucnosti. Na jaře v roce 1839 Erben, který už měl v této době titul konceptního praktikanta, změnil pracovní místo a na doporučení známého básníka a literárního kritika Josefa K. Chmelenského začal pracovat na fiskálním úřadu. Ovšem stejně jako v případě prvního zaměstnání, i tentokrát se jednalo o neplacenou práci. Náležitou kvalifikaci pro pokračování v soudcovské práci pak Erben získal o dva roky později, když úspěšně složil soudcovské zkoušky.⁵²

Zaměstnání mu ale zabralo většinu času a neumožňovalo mu realizovat jeho projekt týkající se českých národních písní, který plánoval a na nějž se připravoval už v době studia na vysoké škole.⁵³ Erben proto už v roce 1843 podal výpověď a díky podpoře Královské české společnosti nauk a Vlasteneckého muzea se vydal na dráhu vědce. Předpoklady pro práci vědce ukázal Erben už během studií na Právnické fakultě v Praze, kdy poznal Františka Palackého.⁵⁴ Tehdy Erben na návrh bývalého žáka Josefa Jungmanna Karla Havlíka opisoval čtyřsvazkové dílo Pavla Skály ze Zhoře.⁵⁵ Brandl k němu dodává, jaký mělo na Erbena vliv: „(...) opisováním poznal čistý a jadrný český sloh, an klasické fráze z díla toho zvláště si zaznamenával a pilně v paměť vštěpoval; tím záhy vytrřibil se jeho sloh a nabyla řeč jeho oné čistoty jazykové a oné lahodnosti slohové, kterou tehdejší již vrstevníci při něm uznávali [...].“⁵⁶ Na opisování těchto čtyř svazků měl původně pro české muzeum pracovat jenom Havlík, kterého doporučil Josef Jungmann. Havlík si ale, jak už bylo řečeno, vzpomněl na svého přítele, na jehož žádost byl přizván ke spolupráci.⁵⁷

V této době „(...) se probouzel jeho zájem o jazyk a začaly se utvářet jeho jazykové zvyklosti, charakterizované sklonem k ušlechtilé archaičnosti, napomáhající posléze dojmu monumentality jeho slovesného projevu z let zralosti.“⁵⁸ Kromě jazyka se také začal zajímat o historii a v roce 1834 odstartoval svou sběratelskou činnost, která ale neměla plán ani cíl.⁵⁹ Také navštěvoval schůzky v salónech ve Fričově a Staňkově, kde poznal ruské filology a folkloristy I. I. Srezněvského a O. M. Boďanského, se kterým trávil léto roku 1842 na Chodsku, kde se zajímal o českou folklorní tvorbu v její písemné podobě.⁶⁰

⁵² DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 50.

⁵³ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 15. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

⁵⁴ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 51.

⁵⁵ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 10. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

⁵⁶ Tamtéž, s. 10. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n15/mode/2up>

⁵⁷ Tamtéž, s. 10. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n15/mode/2up>

⁵⁸ DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 543.

⁵⁹ Tamtéž, s. 543.

⁶⁰ FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985. s. 668.

Zde bych rád zmínil, že pro další vztah Františka Palackého a Karla Jaromíra Erbena byla důležitá balada „Poklad“, kterou Erben nechal vytisknout v roce 1837. Palacký díky tomuto textu zjistil, že je Erben nejen schopný vědecký pracovník, ale i básník a stali se z nich blízcí přátelé.⁶¹ Palacký později Erbena zaměstnal znovu, tentokrát ovšem v době, kdy už Erben pracoval jako praktikant na fiskálním úřadě.⁶² Erbenovým úkolem, který mu Palacký zadal, bylo uspořádání Svatováclavského archívu. A nezůstalo jen u toho, protože o něco později na přímluvu Palackého Královská společnost nauk Erbena zaměstnala jako aktuára s platem sto dvacet zlatých ročně. Tato práce obnášela péči o knihovnu Královské společnosti nauk a dvouhodinové sezení v čítárně. Kromě toho si také dál vydělával učením hry na klavír.⁶³ Erben byl ovšem s prací na fiskálním úřadě nespokojený kvůli špatným podmínkám a se svou nespokojeností se svěřil Palackému a zároveň zmínil, že by rád cestoval po Čechách a studoval národní dějiny, lidové písně a obyčeje.⁶⁴ Tuto touhu v něm probudily Kollárovy práce „Slovanské starožítosti“ a „Slovanský národopis“.⁶⁵ Mohli bychom to nazvat šťastnou shodou okolností, protože v té samé době chtěli členové vyšší šlechty spolu s Palackým vybudovat český diplomatář, k čemuž byly nutné kopie dokumentů.⁶⁶ Na Palackého doporučení tedy Erbena pověřilo Vlastenecké muzeum shromažďováním materiálů o historii českých rodů.⁶⁷ Přičemž Erben měl na starosti venkovské archívy a jistý Tomek archívy v Praze.⁶⁸ O nové práci Erben svému příteli Vrazovi napsal následující řádky: „Věděti Vám tímto dávám, že jsem spolu s Tomkem ustanoven od několika pánů stavů království českého, abychom pomáhali p. Palackému na českém diplomatáři, t. j. sbírali k tomu cíli potřebné listiny, p. Tomek v archivech pražských, a já pak jinde po Čechách sem tam se nacházejících. Máme totiž nejen v Praze ale i na venku znamenitý počet archivů na větším díle panských a městských, z nichž jen skrovný počet dokonale poznán, mnohé jen povrchně přehlédnuty a jiné opět docela ještě nedotknuty a nezinventovány jsou [...]“⁶⁹ Tato práce vyžadovala, aby Erben zůstal na venkově vždy od jara do podzimu, přičemž přes zimu zpracovával veškerý materiál, který se mu podařilo sesbírat. Erben získal stálý plat, který mu vynesl tři sta zlatých ročně, a dostával ho až do roku 1848 a v roce 1846 se pak dočkal povýšení na asistenta muzea.⁷⁰ Spoustu času tedy trávil ve venkovských archívech opisováním materiálu, kterým získal veškeré znalosti pro práci historika, čímž ale do pozadí ustoupila jeho umělecká tvorba.⁷¹ Jeho zaměstnání mu umožňovalo několik věcí. Zaprvé hledat staré texty, s nimiž by mohl obohatit muzejní sbírky. A zadruhé a to je hlavní, díky pracovním cestám na venkov mohl pořádně studovat historii a folklór. V historickém

⁶¹ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 14. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

⁶² DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 51.

⁶³ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 14-19. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n23/mode/2up>

⁶⁴ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 52.

⁶⁵ Tamtéž, s. 56.

⁶⁶ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 23. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n1/mode/2up>

⁶⁷ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 52-53.

⁶⁸ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 23. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n1/mode/2up>

⁶⁹ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 23.

Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n1/mode/2up>

⁷⁰ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 53-54.

⁷¹ KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Lidové noviny, 1997. s. 239.

bádání se pak zaměřil na historii Polabských Slovanů.⁷² A „(...) *pomýšlel na soubor zpráv cizích kronikářů, osvětlující nejstarší období českých dějin.*“⁷³ Dvořák k tomu ale dodává, že na jednoho člověka to byl příliš těžký úkol.⁷⁴ Právě pro svou vášeň sbírání a výklad písní a pohádek se stal mezi slovanskými odborníky jedním z nejvýznamnějších etnografů a folkloristů. Na tomto místě zmíním ještě fakt, že Erben se věnoval vydávání v době, kdy pracoval jako archivář města Prahy. V roce 1855 na základě zdrojů od Františka Palackého, Bočkova a z rakouských a bavorských sbírek a materiálů, které sám nasbíral, sestavil sbírku listinných výtahů „*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*“. Jednalo se o edici, v níž vyšly dokumenty z let 600 – 1253 v téměř původní podobě doplněné o kritiku.⁷⁵ Práce pro Vlastenecké muzeum ale netrvala věčně a Erben se ocitl v období krize, během něhož se rozhodl, kam bude směřovat dál jeho život a kariéra. Na místo vystudované právníčiny a oblíbené básnické tvorby se plně zaměřil na vědu a svou sběratelkou vášeň orientující se na lidové písně a folklór.⁷⁶

⁷² DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 550-551.

⁷³ Tamtéž, s. 551.

⁷⁴ Tamtéž, s. 551.

⁷⁵ KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenské dějepisectví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Lidové noviny, 1997. s. 239-240.

⁷⁶ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 54.

Kapitola IV. Sbíráání písní a pohádek

Lidové písně byly v Erbenově době považovány za nejvýraznější rys lidové tvořivosti.⁷⁷ Sbírání písní bylo v módě, touto činností se zabývali kupříkladu František Ladislav Čelakovský nebo Ján Kollár. Pro Erbena byla prvotním impulsem pro sbírání písní neúplnost, kterou viděl právě v Čelakovského sbírce a chtěl tedy písně sesbírat znovu a doplnit chybějící písně. Se sbíráním písní a pohádek začal už jako student během prázdnin v Miletíně, hlavním zdrojem pro něj byli pracující ženy a pastýři, kteří mu je zpívali a vyprávěli.⁷⁸ Můžeme říct, že si ze svého otce Jana Erbena, miletínského faráře Jana Černého, Josefa Roštlapila, přátel Adama Vítocha, Karla Havlíka, Františka Douchy a své budoucí manželky Betny Mečířové sestavil vlastní vědecký tým, doplněný o pomoc Josefa F. Šumavského a Karla B. Štorcha.⁷⁹ S pomocí všech jmenovaných lidí získal materiály z Berounska, Žebráku, Táberska, Prácheňska, Klatovska a Hradecka.⁸⁰ „Do roku 1840 měl pohromadě pět set písní. Uspořádal je podle nápěvu a obsahu.“⁸¹ A na podzim 1841 tak mohly vyjít ve svazku „Písně národní v Čechách“. Následující svazky ale vyšly až v letech 1843 a 1845 kvůli problémům nakladatele a Erbenově nepříznivé situaci.⁸²

Mezi lety 1862-1864 vyšly „Písně národní v Čechách“ znovu, tentokrát ale pod novým názvem, který zněl „Prostonárodní české písně a říkadla“. Kniha byla tentokrát uspořádána systematicky. K písním přibyla říkadla a zásluhou Erbena a jeho přátel obsahovalo nové vydání písně a pořekadla skoro ze všech koutů Čech. Kniha ukazuje život českých vesničanů od 18. století až do roku 1848, kdy došlo ke zrušení roboty.⁸³ „Za pevný základ si tu Erben zvolil běh lidského života „od kolébky po rakev.“ Toto přirozené pásmo prolul tematikou ročních dob od vánoc přes jaro, léto a podzim do zimy, dále pohledem na různá povolání a na historické vzpomínky s cyklem balad a legend. Následují tedy za sebou písně, hry a pořekadla věku dětského. Za nimi se odvíjí pásmo výročních námětů od vánočních koled přes hromnice, masopust, velikonoce, hry jarní, letní a podzimní až po prástky a zimu.“⁸⁴ Kniha obsahuje písně z celých Čech a od předchozího vydání se liší tím, že jednotlivé písně obsahují odkazy na slovanský folklor a Erbenovi šlo o to, aby písně byly mnohem víc provázané s průběhem lidského života.⁸⁵

Vedle sbírání písní se Erben ve své badatelské činnosti soustředil také na pohádky, které představovaly nejvýraznější projev lidové slovesnosti a důkaz samostatné lidové fantazie, která byla typická pro každý národ, jak píše Dolanský.⁸⁶ Se sbíráním pohádek začal už jako student, kdy si je v Miletíně zapisoval spolu s písněmi. Nejstarší pohádka, kterou Erben zpracoval, pochází pravděpodobně z konce třicátých

⁷⁷ Tamtéž, s. 56.

⁷⁸ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 15. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

⁷⁹ BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Slovanské bájesloví K. J. Erbena (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 13.

⁸⁰ BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. s. 17. Dostupné online: <https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n21/mode/2up>

⁸¹ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 57.

⁸² Tamtéž, s. 57.

⁸³ Tamtéž, s. 60-61.

⁸⁴ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 60.

⁸⁵ DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 562.

⁸⁶ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 62-63.

let. Jmenuje se „Očarovaný zámek“.⁸⁷ „*Vypravuje o černokněžníkovi, který chtěl získat poklad z očarovaného zámku na dně jezera.*“⁸⁸ Následovaly pohádky „Zrcátko“, „Zlatovlasá panna“ a „Slepička a kohout“. Ve čtyřicátých letech měl Erben pohádek velké množství, takže se v roce 1843 svěřil svému příteli Zapovi s úmyslem vydat svazek pohádek v podobě prózy. Roku 1844 vydal v České včele ukázky z pohádek „O třech přadlenách“ a „Dobře tak, že je smrt na světě“.⁸⁹ „*Pro obě pohádky měl zároveň paralely v německé pohádkové sbírce bratří Grimmů.*“⁹⁰ Zbytek textů ovšem až do vydání existoval jen ve své rukopisné podobě.⁹¹ „*Při stylizaci pohádek mohl ještě výrazněji uplatňovat vlastní umělecký talent. Shodně s grimmovskou romantickou školou obvykle přetvářel syrový folklórní materiál a dával mu ušlechtilější podobu, jaká vyhovovala jeho estetickým představám.*“⁹² Erben se k pohádkám rád vracel a roku 1853 chtěl znovu vydat české pohádky v knižní podobě. Začal je proto nejen znovu studovat, ale i srovnávat s pohádkami jiných slovanských národů, tím se jeho původní záměr rozrostl i o vybrané slovanské pohádky v původních jazycích. Erben se zajímal i o tvorbu nových českých pohádek, z nichž se ne všechny dočkaly vydání nebo dokončení. To se týká třeba pohádky o „Kulhavé lišce“, jejíž jeden námět s menší změnou pak využil v pohádce o „Ptáku ohniváku a lišce Ryšce“, která se dočkala vydání v almanachu Máj v roce 1858.⁹³

O dva roky později vyšla pohádka „Tři zlaté vlasy Děda-Vševěda“, v níž se Erben opět zaměřil na představu lidského života, který je určený Sudičkami už při jeho narození, jíž se věnuje ve studiích slovanské mytologie. Ve svých pohádkách, které vznikaly v období reakčního absolutismu, využíval uvědoměle motiv lidových pohádek, tedy ten, že dobro vždy zvítězí nad zlem. Pohádky pro něj znamenaly nejen prostředek proti skleslosti, ale také naději na lepší budoucnost, poznamenává Dolanský.⁹⁴ Erben se v pohádkách také zabýval lidovou vírou v nadpřirozené bytosti, což ukazuje v sérii příběhů nazvané o „Raráši a Šetkovi“, „Divých ženách“ a „Otesánkovi“.⁹⁵ „*Až po Erbenově smrti byly z jeho pozůstalosti otištěny v letech 1873-74 ještě tři drobnosti, o nichž nelze přesněji zjistit, kdy vznikly.*“⁹⁶ To se týká i příběhu o „Vodníkovi“, který vychází z lidové pověsti o vodníkovi z pražského Podskalí, který sbíral duše lidí, kteří se utopili.⁹⁷ K pohádkám Karel Dvořák dodává: „*Ještě víc, než u písní tu zdůrazňoval srovnávací studium. Srovnávání jednotlivých variant a verzí (např. pohádka Tři zlaté vlasy Děda – Vševěda vznikla rekonstrukcí z osmi textů) jevílo se nezbytné, měl-li být v pohádkových alegoriích vystižen jejich domnělý původní smysl, který Erben ve shodě s mladšími stoupenci mytologické školy viděl ve zpodobnění ústředního mýtu (boje a činy pohádkových hrdinů symbolizují boj slunce se zimou, s mrakem apod.).*“⁹⁸

Erben chtěl několikrát vydat své pohádky souborně, ale pokaždé z těchto plánů sešlo, protože mu zkřížila plány jiná práce, která byla neodkladná. Nicméně došlo k překladu některých jeho pohádek do francouzštiny a němčiny. Od Gilferdinga a

⁸⁷ Tamtéž, s. 63.

⁸⁸ Tamtéž, s. 63.

⁸⁹ Tamtéž, s. 63.

⁹⁰ Tamtéž, s. 64.

⁹¹ Tamtéž, s. 63.

⁹² Tamtéž, s. 64.

⁹³ Tamtéž, s. 329.

⁹⁴ Tamtéž, s. 332-333.

⁹⁵ Tamtéž, s. 371.

⁹⁶ Tamtéž, s. 371.

⁹⁷ Tamtéž, s. 371-373.

⁹⁸ DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 562.

Srezněvského získal další pohádky s ruským a ukrajinským materiálem, což představovalo na jednu stranu problém, protože kvůli tehdejšímu Bachovu režimu nebylo možné, aby podobně laděná kniha vyšla kvůli své slovanské tematice a ani nakladatel I. L. Kober nebyl takové myšlenky příliš nakloněn. Se záměrem souhlasil teprve ve chvíli, kdy se Erben rozhodl knihu vydat vlastním nákladem. V roce 1865 tak vyšla kniha „Sto prstonárodních pohádek a pověstí slovanských v nářečích původních“, která nesla podtitul „Čítanka slovanská s vysvětlením slov“. Jednalo se o jedinečnou knihu nejen u nás, ale i ve světě, protože to bylo vůbec poprvé, kdy se někdo pokusil představit pohádky všech slovanských národů. A to i ze zemí jako je Bulharsko či Kašubsko. Čítanka byla rozdělena podle zeměpisné polohy Slovanů na tři části, ze slovanského západu obsahovala 21 pohádek a pověstí československých, 8 lužických, 5 kašubských a 9 polských. Ze slovanského východu 3 běloruské, 11 ukrajinských a 13 ruských. Ze slovanského jihu 5 bulharských, 20 srbochorvatských a 5 slovinských. Erben při sběru pohádek použil korespondence a osobních styků a stejně jako Kollár a Šafařík se řídil představou jediného slovanského národa, z nich každý používá jiný jazyk. Pro usnadnění četby připojil na konec knihy slovníček, ovšem musel se vzdát myšlenky na bájeslovný výklad pohádek a pověstí, pokud nechtěl, aby mu kniha pod rukama obsahově nenabobtnala ještě víc.⁹⁹ Erben chtěl v knize podat výklad o systému slovanského bájesloví, jenže na jednoho člověka se to ukázalo jako příliš velké sousto, jako tomu bylo již u zmíněných historických projektů. A tak jediné, co Erben zvládl napsat, je např. „O dvojici a trojici v bájesloví slovanském“ a „Slovanské báje o stvoření světa“ a hesla o mytologii pro „Riegrův slovník naučný“.¹⁰⁰ O tomto slovníku bude v této práci ještě řeč v samostatné kapitole.

V roce 1869 následovaly „Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských“, v nichž Erben kladl větší důraz na jednotné téma, kterým byly slovanské mýty. Kniha začíná kosmogonickými bájemi o stvoření světa, člověka a popisuje život prvních lidí. Dál pokračuje nadpřirozeným zrozením, zvířaty a lidmi. Následují lidové představy o nadpřirozených bytostech. Ve čtvrté skupině jsou hrdinové, jejich boje, které pro Erbena symbolizují zápas jarního slunce se zimní tmou. Úplně naposledy se Erben věnuje povídkám z lidového života, žertovným příběhům a lidovým anekdotám.¹⁰¹

Mezi Erbenovými tištěnými pohádkami a předchozími pokusy o pohádky lze najít patrný rozdíl.¹⁰² „(...) jejich látky jsou vzaty z oblasti kouzelného vyprávění [...]“¹⁰³ Právě na něj se stejně jako ostatní mytologičtí badatelé zaměřoval a pátral po mytickém základě něčeho, co je pevné a stále a patří to k lidovému vyprávění.¹⁰⁴ „Na tento stálý systém prostředků, které vytvářejí umělecký obraz v pohádce (např. konstrukce zápletky; překážky a zkoušky, které se staví v cestu hrdinovi; systém jejich opakování, který zvýrazňuje vítězství dobra nad zlem; zobrazení postav; vstupní a koncové formule, atd.), upřel Erben svou pozornost.“¹⁰⁵ Pohádku nešlo do literatury zařadit v její lidové formě, musela totiž být známá všem lidem a ne jen určité skupině,

⁹⁹ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 373-375.

¹⁰⁰ DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 562-563.

¹⁰¹ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 376.

¹⁰² DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 563.

¹⁰³ Tamtéž, s. 563.

¹⁰⁴ DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 563-564.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 564.

takže Erben pomocí metody rekonstrukce získal její původní tvar a použitím metody typizace přišla pohádka o své geografické kořeny a zároveň se tím setřel rozdíl mezi ústní a literární podobou.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 564.

Kapitola V. Práce na Riegerově slovníku naučném

Před tím, než se dostanu k samotné Erbenově folkloristické činnosti a jeho dílům „Vily čili sudice“ a „Obětování zemi“, zastavím se krátce u jeho práce pro „Riegrův slovník naučný“. Nehodlám zde, především z důvodu rozsahu práce, pojednávat o celém slovníku a jeho jednotlivých dílech, přesto si myslím, že by neměl být s ohledem na Erbenovu osobu, opomenut.

Jedná se o první českou encyklopedii a jak jinak, Erben do ní přispíval hesly z oborů slavistika, gramatika, historie, bájesloví, slovanská a germánská mytologie.¹⁰⁷ Jak už bylo řečeno, jedná se o první českou encyklopedii, na jejímž vydání se podíleli František Ladislav Rieger a lexikograf Jakub Malý. Slovník původně nesl název „Slovník naučný“ a vycházel v nakladatelství Kober mezi lety 1860 – 1874. K jeho členění dodám, že měl, respektive má, jedenáct dílů a každá stránka má dva sloupce a 72 řádků a první díl obsahuje písmena A a B.¹⁰⁸ Sám Erben při tvorbě slovníku působil v pozici redaktora, a jak již bylo řečeno, zabýval se slavistikou, gramatikou, historií a germánskou mytologií a mnoho hesel, kterými Erben do slovníku přispěl, pojednává o historii a mytologii. Jistě je nutné zmínit jeho nejobsáhlejší práce, tj. „Slovanské bájesloví“ a „Svátky slovanské“, které jsou obsaženy v osmém svazku tohoto slovníku a vyšly v roce 1870 před Erbenovou smrtí.¹⁰⁹ Jednalo se o Erbenovo první dílo, zabývající se slovanskou mytologií.¹¹⁰

Dále uvádím několik příkladů Erbenových hesel, jimiž přispěl do Riegerova slovníku naučeného:

„Baba: v bájesloví slovanském znamená starou obecnou matku přírodu. A poněvadž příroda má do sebe povahu dvojí: letní a zimní, dobrou a zlou, pročez také v bájesloví dvojí Baba přichází, totiž Zlatá letní [...] a Železná zimní, jinak také Ježibaba. [...]“¹¹¹

„Striga: znamená na Slovensku čarodějníci, jakož z jedné posměšné písně patrně, kteráž, vypravujíc, kterak jedna žena porodila dítě potvorné se „strakatú“ hlavú, maličkými nožkami a velkým „bachorem“ čili břichem, dokládá: „Lebo bude stryga, lebo bude znachor.“ Slovo striga vzato jest z latinského striga čili strix, kde znamená sovu nebo jiného ptáka nočního, jenž podle domnění starých Římanů dítěti v noci sál krev, jistý způsob upíra, a pak také čarodějníci.“¹¹²

„Stříboh: Stribog, jmenoval se u pohanských Rusů bůh větru (slovo stří znamená totiž i na Moravě vítr), jež pěvec Igorův pokládá za jeho vnuky čili potomky. Kníže Vladimír Veliký (1015) postavil jemu v Kyjevě na chlumě sochu před svým knížecím dvorem, kdež jí i jiným modlám Rusové obětovati musili syny a dcery své.“¹¹³

¹⁰⁷ AUGUSTA, Pavel. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha: Fortuna Libri, 1999. s. 93.

¹⁰⁸ HARTMANOVÁ, Dagmar. Historie československé encyklopedistiky do roku 1945. (in Národní knihovna: knihovnická revue. 2000, číslo 1, ISSN: 1214-0678). Dostupné online na: <http://full.nkp.cz/nkkkr/Nkkkr0001/0001015.html>

¹⁰⁹ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 377.

¹¹⁰ BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Slovanské bájesloví K. J. Erbena (in. Věnceslava Bechyňová. Karel Jaromír Erben: Slovanské bájesloví. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 17.

¹¹¹ ERBEN, Karel, Jaromír. Riegrův slovník naučný, díl 1., s. 421. Dostupné online: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4559512&mcp=&idpi=24013342&author=>

¹¹² ERBEN, Karel, Jaromír. Riegrův slovník naučený, díl 8., s. 1069. Dostupné online: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4568626&mcp=&idpi=24031590&author=>

¹¹³ ERBEN, Karel, Jaromír. Riegrův slovník naučný, díl 8., s. 1065. Dostupné online: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=4568622&mcp=&idpi=24031582&author=>

„Svaroh: Svarog, jméno jediného, nejvyššího boha Slovanů pohanských, boha nebes a v užším slova smyslu boha svoru čili kruhu nebeského (zodiaku), jež pod tím jménem ctili Rusové, Slované Polabští, Čechové, a jak se podobá, i Jihoslované. Jménem Svarog vykládali Rusové božství egyptské Hefaista; v památkách staročeských slovo svor čili svar nebo svěr znamená řec. zodiak a sanksr. svarga jest nebe. O Svarohovi platí svědectví Prokopovo, že Slované ctili jediného boha, působitele blesku, i svědectví Helmodovo, že totiž Slované Baltičtí mezi rozmanitými bohy, jimž přisvojovali lesy, pole, žalosti i radosti, vyznávali boha jediného, nebeského, všemohoucího, vládce všech bohů ostatních, který však jen nebeskými věcmi se obíral a z jehož krve všechna ostatní božstva pocházela, tím jsouce znamenitější, čím tomuto bohu bohů byla bližší rodem. A protože právě pokládají staré písemné památky ruské za syny Svarohovy, za Svarožice, caře Slunce, jemuž dějí Dažd'boh, a Oheň, rozuměj nebeský, totiž blesk.“¹¹⁴

Na těchto třech heslech se dá ukázat Erbenův způsob zpracování. Erben ze všeho nejdříve vysvětlil význam slova a následně jej zasadil do zeměpisného kontextu (slovo „baba“). Nebo vypátral prvotní význam slova - „striga“, takže pak můžeme vidět, že neznamena jen slovenskou „čarodějnici“, ale také „sovu“ či „jiného nočního ptáka“ u starých Římanů kvůli příbuznosti slov „striga“ a „strix“. Jazykovou podobnost pak používá i u slova „Stříboh“, která je odvozena od slova „stří“ – „vítr“. A na slově „Svarog“ zase Erben ukazuje, jak tenká je hranice mezi mytologiemi jednotlivých národů – slovanský „Svarog“, řecký „Hefaistos“. Navíc pokud se jednalo o bohy, zařazuje je Erben do daného (v těchto příkladech slovanského) pantheonu a samozřejmě neopomíjí popsat funkci, kterou v něm zastával. Zmíněný „Svaroh“ je tak prezentován jako vládce bohů v náboženství Baltických Slovanů.

¹¹⁴ERBEN, Karel, Jaromír. Riegerův slovník naučný, Díl 8, s. 1145-1146. Dostupné online: <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowPageDoc.do?id=4568702&mcp=&idpi=24031742&author=>
<http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowPageDoc.do?id=4568703&mcp=&idpi=24031744&author=>

Kapitola VI. Folklór

Jak už jsem zmínil v kapitole, týkající se počátku Erbenovy vědecké dráhy, zabýval se spisovatel folklórem už v době, kdy pracoval pro Společnost nauk, z jejíhož pověření cestoval po venkovských archívech a z vlastního zájmu studoval folklór. ¹¹⁵ Erben slovanské bájesloví začal zkoumat v době, kdy vycházely Písňe národní I-III, což bylo na začátku čtyřicátých let 19. století. Již tyto práce obsahují komentáře týkající se mytologie, ovšem jedná se víc o Erbenovy výmysly ovlivněné básnickou tvorbou než o vědecky podložená fakta. Později na něj měly vliv Pohádky bratří Grimmů a obzvláště dílo „Deutsche Mythologie“ napsané Jakobem (starší ze sourozenců Grimmů) mělo velkou váhu pro Erbenovu tvorbu, protože si díky nim uvědomil nedokonalost svého výkladu, použitého u Písni, které mohl u dalšího vydání „Písni národních“, zabránit. ¹¹⁶

Pokud Erbena srovnáme s jeho předchůdci, zjistíme, že oproti nim měl při studiu folklóru jednu obrovskou výhodu – již jeho zmíněné zaměstnání mu umožňovalo cestovat od vesnice k vesnici. Mohl tedy zároveň vykonávat práci pro Společnost nauk a sbírat materiál pro své folklorní práce. A tato výhoda nebyla jediným odlišným prvkem. Lišil se totiž i metodou a zaměřením svých studijních zájmů a například ve srovnání s Čelakovským se neorientoval pouze na lidovou píseň, u níž Čelakovský používal svou ohlasovou metodu. Mnohem bližší mu bylo pojetí folklóru podle školy zmíněných bratří Grimmů, které spočívalo v rozboru a interpretaci lidové podoby folklóru, u níž se používala srovnávací metoda a výsledky etymologického rozboru, z něhož bylo možné rekonstruovat původní mýtus. ¹¹⁷ Ten „(...) *prý je zřídlem veškeré lidové slovesné tvorby a jehož je lidové podání básnickým vyjádřením, v průběhu věků ovšem porušeným a rozmetaným.*“ ¹¹⁸ Vkládání mýtů do interpretace světa je podle Grimmovské školy určitou možností, jak se vymanit z reality každodenního života a mýtus je čímsi, co existuje mimo náš rozum, něčím co se nedá vyslovit. Pro samotného Erbena představoval mýtus možnost jisté útěchy, která mu pomáhala v boji s pesimismem, ale také představoval možnou odpověď na otázku týkající se problémů člověka i národa. ¹¹⁹

Kvůli zmíněnému zničení mýtu už není sběratelství tak důležité, podstatná je jeho druhá fáze, která má následující úkol. ¹²⁰ „(...) *poskytnout materiál k celistvému obrazu národního života, totiž k výkladu jeho hlubší zákonitosti.*“ ¹²¹ S tím je spojený projekt Erbenova bádání ve čtyřicátých letech pojmenovaný „Obyčeje národů českého“, rozdělený na několik tematických částí. První od Vesny po Moranu byla zaměřena na zvyky spojené s těmito dvěma božstvy, druhá se zaměřovala na zvyky spojené s průběhem lidského života, jak ukazuje její pojmenování od kolébky do hrobu. Třetí byla spojena s duchovní a hmotnou kulturou. Tento projekt po Erbenovi vyžadoval, aby se vydal do vod dříve neprozkoumaných, tedy aby se zajímal o materiál, o nějž jeho předchůdci nejevili zájem, což je další bod, v němž se od nich odlišoval. Tento materiál

¹¹⁵ DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 550-551.

¹¹⁶ ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví. (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 43.

¹¹⁷ DVORÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960). s. 550- 551.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 551.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 555.

¹²⁰ Tamtéž, s. 551.

¹²¹ Tamtéž, s. 551.

se skládal z pohádek s prvky kouzel, písní, zvyků, v nichž zase viděl zaříkadla. Projekt ale nikdy nedospěl do své konečné fáze a existuje jen v poznámkách.¹²² Opět to byla, stejně jako v předchozích případech, práce příliš velká, než aby ji zvládl jeden člověk sám.

Víly čili sudice

Problémy týkající se nedokončení postihly i vznik Erbenova systému bájesloví, konkrétně jeho práci „Víly a sudice“ sepsanou v roce 1847.¹²³ A to i přes fakt, že je dlouhá 36 listů velkého formátu a její tištěná verze má skoro 70 stran. Původně se jednalo o přednášku, jejíž zkrácenou verzi Erben přednesl v únoru 1847 v Královské společnosti nauk. „Víly a sudice“ představují Erbenovu nejrozsáhlejší vědeckou práci, jakou do roku 1847 napsal, a kterou lze označit za monografii. Jedná se o první ze studií pojednávající o slovanském bájesloví, v nichž čerpá ze Šafaříkových „Slovanských starožitností“, ale také ze zmíněné folklórní školy bratří Grimmů.¹²⁴ Zde ještě dodám, že původní název přednášky zněl Morana, podle bohyně, která pro Erbena představovala spojení řeckých moir a nordických norn.¹²⁵ O tom ale více píšou na dalších stránkách.

Pro Erbena jsou Sudice (Sudičky) prastarým mýtem o osudu, který vládne světu a člověku. Erben se tématu nevěnoval poprvé, už ho totiž zachytil kdysi v baladě „Poklad“. Na přítomnost a význam bohyně Nemesis (tj. bohyně, která spravedlivě řídí osud světa a lidí) v baladě upozornil František Palacký. Erben byl přesvědčen o tom, že lidských osud je dán hned při narození. Tuto myšlenku rozvedl a porovnal s mytologií indickou, řeckou, římskou, germánskou, litevskou a slovanskou. Velký důraz přitom kladl na průběh života, v němž se vše rodí, vyvíjí se a umírá. Erben říká, že z tohoto důvodu v představách Indů božstvo vypadá jako jednotná trojice, kterou tvoří tvořitel, zachovatel a rušitel. U Řeků a Římanů to byly zase tři ženské bytosti v bílém oblečení, které sedí u novorozeněte a pletou nit. Jedna přede, druhá tvoří osud a třetí nit přestřihává. Podobnost lze najít také v Eddě a litevských bájích. Erbenova pozornost se ale nejvíc zaměřuje na slovanskou mytologii. Jak uvádí Julius Dolanský v Erbenově životopise, o slovanském bájesloví skoro nic nevíme a není snadné vyložit jeho obraz.¹²⁶

Kořeny tohoto mýtu sahají až do Indie, do dob před Mojžíšem, už tehdy totiž existovala víra v boha, který se staral o stvoření, zachování a rušení – z tohoto důvodu podle lidí existoval jako tři různé osoby. Tyto představy jsou spojeny také s faktem, že člověk si uvědomil, že se věci rodí, žijí a umírají. Ony osoby získaly jména Bráhma (tvořitel), Višnu (zachovatel) a Živa nebo také Rudra (rušitel, mstitel a soudce). Dohromady tvoří, volně řečeno, triumvirát, vlastní společenství, v němž jsou si společensky rovnocenní, nicméně o Živovi Erben píše, že je lidmi považován za nejmocnějšího z trojice kvůli svým schopnostem. Další oblastí, kde se mýtus vyskytuje, je již zmíněné Řecko. Zde se těmito třemi bytostmi, třemi bohyněmi, říká moiry. První se jmenuje Klóthó, což je ta, která přede nit a stará se o přítomnost. Druhá je Lachesis, má na starosti vyřknutí osudu a minulost. Třetí je pak Atropos, která ukončuje lidský život a stará se o budoucnost jednotlivců. Z toho tedy vyplývá, že zatímco Klóthó nit přede,

¹²² Tamtéž, s. 551.

¹²³ Tamtéž, s. 551.

¹²⁴ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 79.

¹²⁵ ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír jako badatel v oblasti slovanského bájesloví (in. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 45.

¹²⁶ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Melantrich, 1970. s. 79-80.

tak Antropos ji stříhá. Erben při popisu poslední moiry cituje básníka Hesioda, který o ní říká, že Antropos je sice nejmenší, ale zato nejstarší a nejmocnější. Tyto tři moiry se starají o osud každého člověka a za všechno, co se mu v životě přihodí, mohou právě ony. Vliv moir se podle Erbena ovšem netýká jen obyčejných lidí, ale i bohů – dokonce i vládce bohů Zeus je na ně krátký.¹²⁷

Ani germánský svět není výjimkou a tak i zde lze najít pověsti o bohyních sudby, o nichž vypravuje Edda. Před tím, než se dostanu k samotným třem bohyním, nastíním germánskou představu světa. Podle této představy existuje posvátný strom Yggdrasil, který má tři kořeny, vedoucí do třech různých světů. První vede do Gap'u ginnungu, tedy nejhlubší propasti. Druhý kořen vede do Niflheimu a k prameni Hvergelmiru, u něhož podle mýtů přebývá had Nithhogger. A konečně třetí kořen, který vede do Mithgarthu a v konceptu práce je nejdůležitější, protože se tu nachází Urthabrunnr nebo-li osudný pramen, z něhož říká Erben, norny nabírají vodu. Jak už bylo řečeno – jsou tři a jmenují se Urthr, Verthandi a Skuld. První se stará o minulost, druhá o přítomnost a třetí o budoucnost. Erben uvádí, že vysvětlení slova „norn“ nenachází ani u Jakuba Grimma a ani se o nich Edda přímo nezmiňuje, nicméně Erben říká, že norny přichází ke každému člověku v den jeho narození a předpovídají jeho život.¹²⁸

Erben se ale nezdržuje jen u pohanských náboženství těchto dvou národů a jde dál přes slovo „Parca“ – „Parcae“, což není nic jiného, než latinská podoba slova „moira“, které označuje ony tři bohyně osudu, které známe z antiky, a o nichž jsem psal výš. Erben ukazuje, jak slovo „Parca“ měnilo podobu u jednotlivých národů, jak se měnilo v jejich jazycích. Rázem tu tak máme italské „fata“, francouzské „fée“, provensálské „fada“ a španělské „hada“. Erben poukazuje na fakt, že si tyto národy vypráví příběhy o třech ženách, které k lidem přicházejí i v noci a využívají k tomu i komín. Zatímco u řeckého a indického náboženství představují tyto tři bytosti bohyně, předoucí a stříhající nit, které nechodí mezi lidi, u románských národů tomu tak není, jak máme nyní možnost vidět. A není to jediný rozdíl. Jako další odlišnost je nutné uvést fakt, že románské národy si tyto tři ženy zvaly do svých domů, aby šly dětem za kmotry a podílely se na jejich výchově. Jak již bylo řečeno, chodí spolu ve trojici, ale Erben píše, že někdy chodí jenom jedna, ale to se stává jen málokdy, takže často přichází tři. A počtem těchto bytostí se dostáváme k dalšímu rozdílu mezi pověstmi indických, římských, germánských a románských národů. U románských národů totiž není toto číslo limitováno na tři – Erben uvádí, jak už bylo řečeno, že žena může přijít jenom jedna. Nicméně číslo může být i vyšší než tři a to sice sedm nebo třináct, ale to se příliš často nestává. Jmenují se fata Morgána a Morghe la fée, která je důležitá i pro slovanskou mytologii. Před tím, než se k ní ale dostanu, zastavím se ještě krátce u mytologie litevské. I v ní, poukazuje Erben, nalezneme řeckou moiru, která zde má podobu litevského nejvyššího boha Pramžimase.¹²⁹ Erben ho popisuje jako boha, „(...) kterýž vládne osudem světa, lidí i bohů samých.“¹³⁰ Pramžimas má na pomoc ženy, kterých je sedm. První přede lidský život, druhá vytváří osnovu, ze které ta třetí dělá plátno. Čtvrtá je přesvědčuje, aby této práce zanechaly, což není dobré, protože to bude mít neblahý vliv na osud dotyčného člověka, jehož osud splétají. Od toho, aby se to

¹²⁷ ERBEN, Karel, Jaromír. Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben, Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 173- 175.

¹²⁸ Tamtéž, s. 176.

¹²⁹ Tamtéž, s. 177-178.

¹³⁰ Tamtéž, s. 178.

nestalo, je tu pátá sestra. Takže pak může šestá sestra plátno ustríhnout a sedmá ho následně vypere a předá Pramžimasovi. Tento kus látky je umrlčí košile.¹³¹

„*Památky slovanského bájesloví podobají se bývalé někdy velikolepé galerii soch ušlechtilého díla.*“¹³² Tato podoba byla určena nejen vývojem během předchozích stovek let, ale i vpády a drancováním nepřátelských armád, které měly na jeho další podobu negativní dopad. Je těžké zjistit, které prvky se přejaly z cizích bájí, zbavit se jich a ze zbytků vytvořit původní podobu. Erben věřil, že je nutné studovat staré obyčeje a pověsti národa z písní a přísloví, i jazyka, odkud získal nový materiál o mýtech Slovanů. Právě na mýtech, slovanském folklóru a slovanských jazycích se snažil ukázat na společnou víru v Osud, která byla u Slovanů běžná.¹³³ „*Uváděl citáty ze sbírek slovanských lidových písní českých, slovenských, polských, ruských, ukrajinských, srbských a lužických.*“¹³⁴ Využíval toho, co už napsal někdo jiný před ním, čerpal z ruské literatury – ze „Slova o polku Igorově“, z listu metropolity Fotije, ze Stoglavu, ale čerpal i z pramenů starého českého písemnictví.¹³⁵ „*Poukazoval na staré slovanské pověsti, přísloví a zaříkadla. Se smělou fantazií romantického básníka odvozoval úsudky a závěry z etymologie slov, jimiž se v různých slovanských jazycích označuje doba, její jednotlivé úseky a pojmy, důležité pro život člověka, počínaje zimní Moranou a vánočními zvyky.*“¹³⁶ Ovšem nejvíce se zajímal o Sudičky.¹³⁷ Víra v osud a předpovězená budoucnost Slovanů ovšem sahá až dál, za slovanské dějiny, do hlubokých pohanských dob. Slovo „osud“ má několik jazykových vyjádření – sudba, soud, souzení. Všechny tyto podoby slova mají zdroj ve slovech „souditi“ a „usouditi“, která představují obdobu slov „fatum“ a „örlög“. Je potřeba zmínit, že se Erben ale nezabývá jen jazykovým původem slova „osud“, ale pátrá i po jeho výskytu ve staročeských textech. „Osud“ se vyskytuje v díle Vacerada, který ztotožňuje slovo „osud“ s latinským slovem „fatum“. Erben ale upozorňuje na starší zmínku, která se vyskytuje v Libušině soudě a to sice na podobu slova osud ve tvaru „osudie“, což byla nádoba určená k lidovému hlasování, zároveň ale dodává, že „Vacerad“ je zase urna, tedy taktéž nádoba.¹³⁸ Co se Čech týče, Erben říká, že mezi lidmi stále existuje víra ve tři ženy, které kdysi po nocích obcházely domácnosti, v nichž se narodilo dítě. Jedna vyslovila, co dítě čeká, druhá buď souhlasila nebo prohlásila něco jiného a ta třetí pak potvrdila, co řekla druhá. Kvůli tomu dostaly bytosti jméno sudice – sudičky. Existuje na ně ještě jeden pohled, podle něhož předpovídají dětem budoucnost podle znamení a na způsob Cikánek věští budoucnost z ruky. Erben ale také říká, že se ženy v šestinedělí těchto bytostí bojí a nechávají se hlídat buď tři anebo devět dní po porodu a děje se tak nejen v Čechách, ale třeba i v Srbsku. Sudice znají i na Ukrajině, kde jim ale říkají rojenice neboli rodenice, což jak Erben ukazuje, se odvozuje od slova „roditi“. Tím se dostává až ke slovu „roždenica“, které, jak Erben říká, znamená osud v podobě sudice. Na Ukrajině pak platí ještě toto, říká Erben:¹³⁹ „*(...) každý člověk jakmile se narodí, již ihned obdrží svou hvězdu na nebi a svou rojenici na zemi, kteráž mu budoucí osud jeho*

¹³¹ Tamtéž, s. 178.

¹³² DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 80.

¹³³ Tamtéž, s. 80.

¹³⁴ Tamtéž, s. 80.

¹³⁵ Tamtéž, s. 80.

¹³⁶ Tamtéž, s. 80.

¹³⁷ Tamtéž, s. 80.

¹³⁸ ERBEN, Karel, Jaromír. Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 184–185.

¹³⁹ Tamtéž, s. 212–214.

*předpoví.*¹⁴⁰ V tuto rojenici věří i v Čechách a dle Erbena se jedná o anděla strážného. Mimo narození se sudice v životě každého člověka zjevují ještě dvakrát – v jeho mládí, kdy na sebe berou podobu milostných panen, a pak před smrtí člověka, kdy na sobě mají černé šaty.¹⁴¹

Nyní se vrátím zpět k původu slova „osud“ a k trojici bytostí, které mají lidský osud na starosti. Erben opět poukazuje na důležitost čísla tři a všímá si třech bratrů, kteří přišli z Bělochorvatska¹⁴² do Čech, Polska a Ruska, kde si vybudovali nové domovy. Důležitější je ale Krok, respektive jeho tři dcery - Kazi, Teta a Libuše, které jsou známé například z Jiráskových „Starých pověstí českých“. Každá z těchto třech dcer disponovala jistými magickými schopnostmi – Kazi uměla léčit lidi, Teta uměla čarovat a vyznala se ve hvězdách a konečně třetí Libuše, která dokázala předpovídat budoucnost a byla velmi moudrá.¹⁴³ Erben, který v této části své práce o sudicích vychází z Prokopa Caesarienského, píše, že Slované kromě nejvyššího boha Peruna uctívají také různé běsy a víly pomocí obětí, což jim pomáhalo ve věštbách. K uctívání docházelo třeba na Arkoně, zasvěcené Svatovítovi nebo taky Retře, zasvěcené Radhostovi.¹⁴⁴

Erben se také zaměřil na pojmenování slovanských Sudiček; u Rusů jsou to Vědmy, u Ukrajinců Vidmy, u Jihoslovanů Vidy a u nás Vědmy. Podle představ Slovanů fungují ve trojici, má se za to, že odtud pramení obliba čísla tři.¹⁴⁵

Ve studii Marcela Černého se ale tato bytost nazývá Morana, která je trojaká, podobně jako je tomu kupříkladu již ve zmíněné řecké mytologii. Každá z nich se stará o něco jiného, přičemž Erben jejich funkce odvozuje od spojení slov: Morana a moře (tmavé, siné moře = noc) a jihoslovanským morati (musit), moranje (nutnost) a moriti (mořit, hubit). A odtud tedy pochází tři druhy této bohyně osudu: 1. Morjana představuje mořskou bohyni, která stvořila úplně všechno, stále existuje a náleží jí atribut tekutosti.¹⁴⁶ „*Erben upozorňuje na fakt, že m a n se často vzájemně nahrazují (mrv – nrv, medvěd – nedvěd, Morana – poslovanštělá norna), a proto prý smysl tekutosti lépe vynikne u slovesa nořiti.*“¹⁴⁷ 2. Morana, která představuje něco, k čemu musí dojít za každou cenu.¹⁴⁸ „(od morati = musit)“¹⁴⁹ 3. Mořena – smrt, vládnoucí nad životem.¹⁵⁰ Erben píše, že voda hrála v životech starých národů důležitou roli – byla považována za zdroj, počátek veškerého života a to dokonce u Slovanů. V jejich představách se země a nebeská tělesa rodí právě z vody. I zde Erben vyhledává slova příbuzná ke slovu „moře“ – máme tu tedy polské „morze“, slovenské „more“ nebo jihoslovanské „more“, avšak význam všech slov je stejný a to sice tekutost, která zároveň představuje nevyhnutelnost a záhubu, kterou Erben ztotožňuje právě s Moranou

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 214.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 214-217.

¹⁴² Dnes Halič. Dostupné online:

<http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=&idHeslo=8839&zpusob=error&hledat=&popis=&heslo>

=

¹⁴³ ERBEN, Karel, Jaromír. Vidy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 185.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 183.

¹⁴⁵ DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970. s. 80.

¹⁴⁶ ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 46.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 46.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 46.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 46.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 46.

neboli Mořanou, bohyní smrti.¹⁵¹ „Věrněji, nežli ve slovu mořiti a morati zachoval se první smysl tekutosti ve slovu nořiti a norati, kteréžto jen obyčejnou výměnou písmene n za m povstalo, jako ve slovích mrav a nrav, (...) medvěd a nedvěd [...]“¹⁵²

Rád bych se nyní zastavil u slova „nora“, které již u Rusů představuje jámu. Erben zde, stejně jako v předchozích případech, pátrá po původním významu tohoto slova. Dostává se tak ke slovu „norica“, což neznámá nic jiného, než onu vlhkost, o níž jsem již psal v předchozím odstavci. Erben ale pokračuje a na slovech „noře“, „nora“, což znamená tvoření, ukazuje podobnost se slovy „narav“ a „narava“, což zase znamená přírodu a boha. Původ slova „noře“ pak nalézám v germánské mytologii, respektive v Eddě. Slovo „norē“ ztotožňuje s „nornou“ (odvozeno od slova morna=vězení). Již v části, v níž jsem se zmiňoval o germánské mytologii a nornách, jsem psal, že se Grimmovi nepodařilo nalézt původ slova „norna“, což se ale povedlo Erbenovi, který jej nachází u Slovanů.¹⁵³

Erben říká, že Morana je spojená se zimním obdobím a její vláda začíná v babím létu.¹⁵⁴ Popisuje ji jako „(...) v postavě staré, vyzáblé, k hrobu se chýlící ženy, ohřívá se na ohni, zimou jektajíc a třesoucím hlasem nařikajíc: „Zima mi, panáčku, zima!“¹⁵⁵ Erben zde spatřuje analogii s příběhem o lovcích, který šel do pekla a dále Erben Moranu ztotožňuje s ruskou jagou babou. Rád bych se ještě krátce vrátil ke slovu „zima“. Erben nezkoumá jeho původ, ale nachází podobnost se slovy „See (jezero)“, „moře“, „mráz“, polským „mrózem“. „Mróz“ je nejspíš odvozen od slova „mořiti“ a podle Erbeny by se mohlo jednat o bratra Morany. Erben připisuje důležitost měsíci „únoru“, který je odvozen od slov „úmor“, „umoření“, což znamená „smrt“ nebo-li polsky „lutý“, což zase znamená „lity“, „zlý“, dle Erbeny se tato vlastnost připisuje „ljutici“. Její výskyt Erben nachází ve starých říkadlech na škrkavky, v nichž má Ljutice tři dcery, které stejně jako již zmíněné moiry předou a stříhají nit. Zajímavé je, že obě dvě říkadla nepoužívají žádná pohanská jména, nýbrž křesťanská. V prvním říkadle se místo Ljutice vyskytuje sv. Lucie a ve druhém zase Panna Marie. Erben si všímá shody, která je mezi dcerami Ljutice, řeckými moirami, germánskými nornami a slovanskými Moranami, ba co víc, říká, že tyto tři bytosti jsou ve skutečnosti jednou a tou samou bytostí, skrývající se v různých mytologiích pod různými jmény. Přesto však Erben upozorňuje na jeden rozdíl mezi Ljuticemi, moirami a nornami. Říká, že Ljutice jsou zosobněním zimy, které se starají jen o jeden rok, kdežto moiry a norny jsou časově neomezené a vládou po celé věky.¹⁵⁶

Erben upozorňuje na čas koledí, které se počítají od dne Božího narození do Tří králů. Říká, že pro Slované muselo být toto období velmi důležité, protože se ho římskokatolická a pravoslavná církev snažila zakrýt a přizpůsobit svým zvykům, k nimž patří řada náboženských písní.¹⁵⁷ „(...) zachovala se stará památka koledy se svými hrami a zpěvy, podle církevního obřadu, od mladého mužského lidu mezi Slované po tu dobu.“¹⁵⁸ Koledy v Čechách, na rozdíl od těch v Rusku, ztratily svůj význam a nemají ani stejnou vážnost. Právě v těchto koledích vystupují v různých podobách Morany

¹⁵¹ ERBEN, Karel, Jaromír. Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 189-190.

¹⁵² Tamtéž, s. 190.

¹⁵³ Tamtéž, s. 190 – 191.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 193.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 193.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 193 -197.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 199.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 199.

(Viz. Příloha číslo jedna a dvě). O samotném slovu „koleda“ nebo také „koljada“ Erben říká, že pochází z Ruska a odvozuje se od „velkého svátku“, který připadal na 24. prosince. Erben říká, že tento svátek se nepovedlo pořádně osvětlit, zároveň upozorňuje na srovnání s latinským Kalendaem.¹⁵⁹ „*Kalendae vždy otevírají měsíc, tak i koljada stojí na prahu nového roku.*“¹⁶⁰ Jedná se o skrytou Moranu–Zimu nebo-li ruskou Semarglu (Zmrzlou). Coby poslední zmínku o Moraně Erben připisuje písni, kterou si zpívají děvčata každý rok o Smrtné neděli, k tomuto dni Erben dodává, že všude nepřipadá na postní neděli. Například u Čechů, Moravanů nebo Slováků připadá Smrtná neděle na šestou, u Lužičanů a Poláků zase na pátou. K tomu ještě dodám, že v písni je Morana popsána jako bezmocná, oblečená v došku, která se opírá o hůl. Volí smrt, aby zachránila lid od smrti.¹⁶¹

V souvislosti s Moranou-Zimou Erben zmiňuje slovo „rok“, o němž říká, že pochází od slova „řeku“ či „mluviti“ a rok tedy znamená domluvu mezi dvěma lidmi. Erben upozorňuje na podobnost s českým „uhádnouti“ nebo také „pohádkou“ neboli „fabulou“. Tím se dostává až ke slovu „Boží hod“, jehož význam není hodovat, ale Boží ustanovení. Právě na slově „hod“ (hádání) pak ukazuje příbuznost se slovem „fatum“, o němž byla již řeč. Dalšího slova, kterého si všímá, je „můra“ – polsky „mara“, německy – „mahre“, anglicky „nigthmare“ nebo francouzsky „cauchemare“. Erben říká, že u všech těchto národů tato bytost lidi trápí zlými sny. Ovšem upozorňuje, že má i hmotnou podobu a v této podobě vysává lidem krev. Upozorňuje, že tato bytost má podobu nejen ženskou, ale i mužskou, ve které je bytost známá jako morous, u něhož upozorňuje na slova „podíl“, „smrt“ či „osud. Vrátime se ale ke slovu „můra“, u něhož Erben poznamenává, že stejně jako „Morana“ vychází ze slova „mořiti“, a jak už bylo řečeno, „mořiti“ představuje nutnost a můra pak samotnou Moranu. Erben u Můry dále upozorňuje, že stejně jako Morana, i Můra chodí ve trojici – má počátek, prostředek a konec, avšak známá je jen ta prostřední v podobě staré ženy – na první a třetí se zapomnělo a lidé si je pamatují jen ve formě strachu, který pocítují při západu slunce. Erben také upozorňuje, že je s nimi spojena spousta pověr, přičemž zmiňuje tu, která varuje před odchodem ženy v šestinedělí před začátkem klekání z domu. Hrozí totiž, že by jí mohla ublížit divá žena.¹⁶²

Nyní se vrátím ke slovu „vida“. Erben upozorňuje, že je „Vid“ a „Vida“ mužské a ženské osobní jméno. Aby se z člověka stal vidovit a vidovita, stačí, když muž či žena obcují s vílami a znají se s nimi dobře. V neposlední řadě se tito muži či ženy musí narodit v košilce. Dále upozorňuje, že slova „vid“ a „vida“ mají základ ve slovech „viděti“ a „věděti“, od čehož se odvozuje „vída“.¹⁶³ „(...) *bytnost takovou, před níž leží veškeré věci odkryty, minulé, přítomné i budoucí.*“¹⁶⁴ Počet víd je neznámý, avšak Erben opírající se o zaříkadla, říká, že jsou tyto bytosti opět tři a jedná se o dcery svaté Lucie a sestry Panny Marie. Erben pak na místo vid dosazuje moiry a říká, že nelze odlišit jednotlivé báje mezi sebou. K třetí sestře Erben poznamenává, že má nepřítel ve slovanské strize, která vypadá buď jako šeredná žena nebo ušlechtilá panna, která učí třetí sestru stříhat nit. Nůžky samotné mají symbolický význam – slouží např. k přestřížení nemoci či lásky. Erben tedy Moranu ztotožňuje s Vídou, kterou lze dohledat ve slově „věk“ nebo-li čas. Slovo věk Erben odvozuje od slova „vikati“ neboli „křičeti“, takže věk je slovo, fatum. A o slově čas zase říká, že má zdroj ve slově

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 199-201.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 201.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 201-202.

¹⁶² Tamtéž, s. 204-206.

¹⁶³ Tamtéž, s. 207.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 207.

„časati“, což znamená dělit, přidělit a upozorňuje, že samotné slovo čas má zase význam podíl a směřuje již ke zmíněnému slovu „fatum“, tedy osudu a třem ženám, které mají na starosti osudy lidí.¹⁶⁵

Obětování zemi

Další Erbenova folklóristická práce se jmenuje Obětování zemi a zabývá se pověstmi o obětování lidí. Tyto pověsti patří k nejstarším a věřili v ně Slované, Germáni i románské národy, takže je těžké identifikovat její zdroj a vůbec tedy určit odkud se kam postupně dostaly. Samotná pověst s obětováním souvisí s jinou pověstí, která líčí vznik našeho světa, který se podle starých národů zrodil z ohně a vody. Lidé věřili, že je bůh trestá různými přírodními katastrofami ve formě ohně a vody a ve snaze těmto událostem a tedy i trestům uniknout a také boha získat na svou stranu, vymysleli oběti, které oběma živlům darovali. Erben ale upozorňuje, že pro člověka je důležitý ještě jeden živel a to sice země, na níž člověk pobývá a která de facto člověka živí a je na ni tedy závislý po celý svůj život. U Slovanů byla víra v zemi velmi silná – uctívali bohyni, kterou pojmenovali Živa, tedy bohyni života, jak dodává Erben a poukazuje, že v jejím jménu lidé vykonávali oběti, aby ji proti sobě nepoštvali, dávala jim jídlo a nadále byli pod její ochranou.¹⁶⁶ K samotným obětem Erben poznamenává následující: „(...) čím vyššího statku ztráty se člověk obával, tím vzácnější přinášena byla obět, až i k tomu přišlo, že pro zachování života lidského též i život lidský býval zemi obětován.“¹⁶⁷ Obětování zemi lze najít kupříkladu u římského národa, kdy v roce 362 před naším letopočtem došlo v Římě k otevření země a chrlení ohně. Tehdy se Marcus Curtius na radu orákula obětoval zemi, aby tuto přírodní katastrofu ukončil. Další případ obětování zemi lze najít u Germánů, konkrétně ve Švédsku, což dokládá Ynglinga sága. Ve Švédsku došlo k neúrodě a hladomoru a aby jej lidé ukončili, obětovali několik svých příslušníků, avšak neúspěšně a tak nakonec obětovali svého vlastního krále Dolmadiho. Erben také upozorňuje, že ve snaze zabránit dalším katastrofám a nemocem, docházelo k provizorním opatřením ve formě obětí – Němci do země zakopávali pod práh chléva živý kus dobytka a živé dítě.¹⁶⁸

K obětování lidí docházelo také proto, aby se zabránilo zkáze staveb. Tak tomu bylo například v Kodani, na ostrově Selanda, kde se pokoušeli neúspěšně postavit val, který ale nikdy nedržel pohromadě. To se stalo teprve ve chvíli, kdy val postavili kolem malého dítěte. Další příklad Erben nachází v turecké Artě, v níž se stavěl most, který držel pohromadě teprve ve chvíli, kdy do jeho základů zakopali člověka. Další případ se zakopáním člověka se odehrál v Liebsteinu, kde bylo do základu hradu vloženo dítě, které prodala jeho vlastní matka.¹⁶⁹ Pověsti o obětování ve formě zazdívání lidí lze ovšem najít i u slovanských národů. Jedna taková pochází z táborského kraje a pojednává o hradu Kámen, v jedné z jeho zdí je prý zazděna panna. Pověst o zazděné panně má spojitost s templáři.¹⁷⁰ „Obyčejně však se povídá, že zde bydlili templáři a že stíhali tři sestry v jakémisi provinění. Na důkaz nevinnosti své ulomily tyto panny tři suché topolové větve a vsadily je do země na louku, kteráž podnes „Panenská“ slove; a

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 207 – 210.

¹⁶⁶ ERBEN, Karel, Jaromír. Obětování zemi (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). s. 225-226.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 226.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 226.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 227.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 228.

*ihned větve pučily a vzrostly v silné stromy, které se potud ukazují. Přes to všecko ale že templáři jednu z těch panen zde dali zazdítí.*¹⁷¹ Existují ale i jiné pověsti o zazděných pannách, které se týkají hradů Točník, Rábí a Rychenburk. Ke Slovanům se váží i další pověsti o zazdívání lidí. Jedna z nich se týká založení města Dětenice, do jehož základů vložili živého chlapce. Další pověst se týká hradu Skadra, který stavěli tři bratři – Vukašín, Ugleša a Gojko. Do hradu však nešlo vložit základ a na radu víly měl Vukašín najít a do základu zazdít sourozence Stoju a Stojana. To se však nepovedlo, takže bratři byli nuceni obětovat svoje manželky. Od víly měli ale zakázáno manželkám cokoliv říkat, avšak starší a prostřední z bratří zákaz porušili a tak byla do základu hradu Skadra zazděna Gojkova žena, ale na její žádost jí nechali prostor pro ňadra a oči, aby mohla kojít a vidět syna Jova. Ovšem Germáni mají, na rozdíl od Slovanů pověst, která se týká obětí po dokončení stavby, proto se lidé bojí před obětováním projít po čerstvě dostaveném mostu nebo vejít do nového domu. Slované ovšem mají zvyk s chlebem a solí a křížem, který přinese člověk, stěhující se do nového domu.¹⁷² Erben to vysvětluje takto: „*Chléb a sůl v obecném staroslovanském přísloví, potud u všech národů slovanských užívaném, znamená nevyhnutelnou potravu lidskou vůbec, a protože mnohem více smyslu v sobě zavírá, nežli pouhá slova ukazují.*“¹⁷³ Toto je doložitelné u Srbů, kteří hosty vítají tímto pokrmem. Rusové pak zase chléb a sůl obětují Černému moři a řece Volze – tato potrava totiž představuje nejvyšší možnou oběť. Erben dále říká, že lidé už se neobětují, avšak samotný zvyk obětování přetrval v Evropě nadále – jen lidské oběti vystřídalý předměty k obětování jako třeba základní kámen nebo čerstvě ražená mince.¹⁷⁴

Při určení kořenů pověsti se zazdíváním lidí do základů budov pak Erben pochybuje o Karpatech, označených jako pravlast Slovanů.¹⁷⁵ Karpaty odmítá z následujícího důvodu: „*(...) v této celé nesmírné rozšířenosti země, nikde žádné stopy pověry té se nevyskytají: z té příčiny již musíme o zrození se jí na půdě slovanské pochybovati.*“¹⁷⁶ Jako další fakt popírající Karpaty Erben uvádí, že se pověsti týkají kamenných staveb, což nejde dohromady s materiálem, z něhož si Slované vyráběli svoje příbytky. Opírajíc se o Hérodota, Jornandesa a Prokopa Erben říká, že Slované si nestavěli svoje domovy z kamene, ale využívali přírodních materiálů (především dřeva) a často pobývali v lesích u vodních toků, což mělo za výhodu to, že mohli rychle odejít a obstarat si náhradu. Erben k tomu dodává, že ze dřeva stavěli úplně všechno – od domů po města, věže a pevnosti. Stavět z kamene se Slované naučili teprve až ve 13. století od Řeků, Římanů a Němců, kteří přicestovali k podunajským Srbům, Slovákům a Moravanům, a přinesli si sebou kromě umění stavět z kamene také zvyk zazdívati lidi do základů rozestavěných budov.¹⁷⁷

¹⁷¹ Tamtéž, s. 228.

¹⁷² Tamtéž, s. 229-238.

¹⁷³ Tamtéž, s. 237-238.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 237-238.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 238.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 238.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 238-239.

Závěr

Ještě před zahájením psaní mojí bakalářské práce a vůbec ještě před zahájením samotného studia pramenů pro mě byl Karel Jaromír Erben především tím autorem, který napsal Kytici. Spisovatelem, jehož balady jsou dnes studenti nuceni učit se z paměti. Byl jsem vlastně tabula rasa, nepopsaná deska, jejíž veškeré vědomosti o Erbenovi se týkaly vlastně jen slavné Kytice.

Pokud mohu, označil bych studium pramenů a následné psaní své bakalářské práce cestou za poznáním, která pro mě byla velice zajímavá. Karla Jaromíra Erbena jsem poznal jako velice zajímavou osobu, s níž se život nemazlil od prvních chvil jejího života. Ať už to byla smrt jeho sourozenců, zdravotní problémy anebo tragédie s vyhořením rodinného domu či nedostatek financí. Karel Jaromír Erben je příkladem úctyhodného člověka, který sice pocházel ze skromných poměrů, ale který se i přes životní svízele dokázal pomocí své píce vypracovat na jednoho z nejlepších odborníků na lidový folklór a mytologii v 19. století. A v neposlední řadě se dokázal věnovat slovanské tematice i přes obtížnou politickou situaci, která za jeho života panovala. V tomto ohledu mu hodně pomáhali spolupracovníci při sběru písní a pohádek a později jeho zaměstnání, které mu umožňovalo vykonávat běžné povolání a zároveň shromazďovat folklór, což byla oproti jeho předchůdcům obrovská výhoda.

Pokud bych měl za něco Erbena kritizovat, pak za dvě věci. Jako první zmíním fakt, že při psaní své mytologické studie „Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví“ čerpal z Libušina soudu. Jistě, není příliš správné Erbenovi vyčítat, že z tohoto zdroje vycházel a ostatně tenkrát ani nemohl tušit, že Rukopis zelenohorský je obyčejný podvrh. Nicméně z dnešního pohledu nemusí „Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví“ kvůli tomuto zdroji působit příliš hodnověrně. Druhou výtku bych rád směřoval k jeho přílišné tvůrčí aktivitě. Jak bylo v práci několikrát zmiňováno, Erbenův tvůrčí záběr byl široký, rozpracoval velké množství projektů, ale dokončil jen zlomek. Jistě, jeho tvůrčí aktivita si zasluhuje obdiv, ale možná by některé z prací dokončil, kdyby si k sobě přizval spolupracovníky stejně jako u sběru písní a pohádek. Mohl si vybudovat opět vlastní tým, který by mu s psáním pomohl. Ovšem nabízí se otázka, kdo by další spoluautory zaplatil s ohledem na témata, o kterých Erben ve svých pracích psal.

Nicméně i na těchto nedokončených pracích, konkrétně na kritizované studii „Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví“, lze vidět Erbenův způsob práce – přejatá etymologická a srovnávací metoda od bratří Grimmů, které na této studii uplatňoval a které jsou typické pro přípravné období české religionistiky, jak se o tom ve své práci několikrát zmiňuji.

Cílem práce bylo představit přípravné období české religionistiky a osobu a dílo Karla Jaromíra Erbena. Osobně doufám, že se mi to i přes stanovený rozsah bakalářské práce povedlo alespoň částečně. Pro mě osobně, jak už jsem psal, to byla zajímavá cesta za poznáním a doufám, že se k tématu ještě někdy v budoucnu budu moct vrátit, případně ho ještě více rozpracovat.

Seznam použité literatury a pramenů

AUGUSTA, Pavel. Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918. Praha: Fortuna Libri, 1999. ISBN: 80-85983-94

BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Slovanské bájesloví K. J. Erbena (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). ISBN: 978-80-87112-25-0. ISBN: 978-80-86420-37-0.

ČERNÝ, Marcel. Karel Jaromír Erben jako badatel v oblasti slovanského bájesloví. (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). ISBN: 978-80-87112-25-0. ISBN: 978-80-86420-37-0.

DOLANSKÝ, Julius. Karel Jaromír Erben. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970.

DVOŘÁK, Karel. Karel Jaromír Erben (in. Felix Vodička. Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960).

ERBEN, Karel, Jaromír. Obětování zemi (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). ISBN: 978-80-87112-25-0. ISBN: 978-80-86420-37-0.

ERBEN, Karel, Jaromír. Vídy čili sudice: Příspěvek k slovanskému bájesloví (in. Věnceslava Bechyňová. Slovanské bájesloví: Karel Jaromír Erben. Praha: Slovanský ústav AV ČR: Etnologický ústav AV ČR, 2009). ISBN: 978-80-87112-25-0. ISBN: 978-80-86420-37-0.

FORST, Vladimír. Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 1 A-G. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1985.

HORYNA, Břetislav; PAVLINCŮVÁ, Helena. Dějiny religionistiky. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2001. ISBN: 80-7182-123-3.

KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN: 80-7106-252-9.

VODIČKA, Felix. Josef Jungmann (in. Felix Vodička, Dějiny české literatury 2. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960).

ZÁVODSKÝ, Artur. František Ladislav Čelakovský. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1982.

Internetové zdroje:

BRANDL, Vincenc. Život Karla Jaromíra Erbena. Brno: Matice moravská, 1887. Dostupné online:

<https://archive.org/stream/ivotkarlajaromr00brangoog#page/n3/mode/2up>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

Česko – německý slovník Fr. Št. Kotta. Dostupné online:

<http://kott.ujc.cas.cz/index.php?vstup=&idHeslo=8839&zpusob=error&hledat=&popis=&heslo=>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

HARTMANOVÁ, Dagmar. Historie československé encyklopedistiky do roku 1945. (in. Národní knihovna: knihovnická revue. 2000, číslo 1, ISSN: 1214-0678). Dostupné online:

<http://full.nkp.cz/nkk/Nkk0001/0001015.html>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

NOVÁK, Arne. Literatura národního obrození (in. Stručné dějiny literatury české. Olomouc: R. Promberger, 1946). Dostupné online:

<http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=3508>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

RIEGER, František, Ladislav. Riegerův slovník naučný 1. díl. Praha: Kober a Markgraf, 1860. Dostupné online:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=7760&author=>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

RIEGER, František, Ladislav., MALÝ, Jakub. Riegerův slovník naučný 8. díl. Praha: I.L. Kober, 1870. Dostupné online:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=7768&author=>

Poslední přístup: 31. 3. 2014

Resumé

The goal is to introduce preparatory period of Czech religious studies and especially the personality of Karel Jaromír Erben as one of its representatives, who helped to form it in the 19th century.

Karel Jaromír Erben is an example respectable person, which although coming from humble beginnings was through his hard work, despite the troubles of life, able to develop into one of the best experts in vernacular folklore and mythology of the 19th century. Last but not least he was able to devote Slavic topic despite the difficult political situation that prevailed during his lifetime. In this regard co-workers helped him a lot in collecting songs and tales, and later his job, which allowed him to carry out normal job but also collect folklore, which was huge advantage compared to its predecessors. In the study, "Vidya or Sudice: Contribution to Slavic mythology," you can see Erben's way of working - loaned etymological and comparative method from the Brothers Grimm, which he applied to this study and which are typical for preparatory period of Czech religious studies, as I mention several times in my work.

Přílohy

Příloha číslo jedna

SLOVANSKÉ BÁJESLOVÍ

z lůna svého vynáší rok. Tato trojice zjevuje se téměř ve všech těch kolektivních v rozličných podobách, z nichžto dvě zvláště významné tuto trojici kovářské, kteráž jemu nade vše dražší a světlejší jest:

<Na Svjatyj večer na večerenjku,
oj daj bože!
Chodit hospodar sam po svítlicí,
stavit stolonjki u tri rjadonjki,
klade obrusy vse šovkovii,
klade skljanici vse zolotii,
klade tařilci vse sřibernii,
klade nořiki vse staljanii,
prosit boženjka na večerenjku:
v jedno vikonce svítit mu sonce,
v druhé vikonce ta jasen mįsjac,
v okol svítjat dřibnii zřizdy:⁶⁶
svítle sonejko ta sam božejko,
jasem mįsjačok svjata prečista,
dřibny zřizdojki usi svjatii.
Posadyv boha posered stola,
svjatu prečistu pri druhim stolí,
usi svjatii na vkolo nei;
prijmaje boha zelenym vinom,
svjatu prečistu dolodkim medom,
usi svjatii řumnov horřivkov.>

V druhé koledě přináší opět osudný javor hospodáři troje požehnání: první na vrchu, druhé uprostřed a třetí mezi kořeny:

Oj tam za dvorom, za čistopolom,
oj daj Bože!
Stoit mi stoit zelenyj javír,
a v tym javorí tři koristonjki:
jedna mi koristj v verchu hńızdonjko,
v verchu hńızdonjko, siv sokolonjko;
druha mi koristj a v serediní,
a v serediní v borti pčolonjki;
tretja mi koristj u korınenjka,

⁶⁶ Tento verš od nás poněkud předělán jest a následující tři doplněny podle smyslu posledních veršů.
K. J. E.]

u korňnenjka čorni boby:
siv sokolonjko panu na slavu,
jarí pčolonjki bohu na chvalu,
čornyi bobry ta na šubonjku,
ta na šubonjku hospodinonjci.

V této poslední koledě pozoruje se v pěkný obraz obalené přání pánovi k nastávajícímu roku. Taková přání zavírá v sobě větší částka koled maloruských, knězi, hospodáři, hospodyni, vdově, synovi i dceři, každému podle jeho stavu vždy v ušlechtilý obraz ukrytá: však ale velmi málo takových koled, kdež by osudná trojice více neb méně patrně v obrazu nevynikala. A takto se všude zjevujíc ona trojice v obřadech i v pověrách oněch dvanácti dnů koledních uprostřed zimy, i ve jménu blízkého měsíce, mocnou svou vládu v té době dostatečně ukazuje. Z té příčiny vidí se nám býti *koleda* svátek *Morany-Zimy co lutice*.

Co se však dotýče jména *koledy* čili *koljady*, kteréž od starého ruského božství nebož jména odvozují, jehožto *veliký svátek*, podle starého svědectví, skutečně v též čas, totiž na 24. den měsíce prosince připadal, všechny dosavadní učené i neučené, důmyslné i plané výklady nedostačily je vysvětliti; ale jak se zdá, uhodili k pravdě nejbliže ti, kteří je s latinským *Kalendae* srovnávali; neb jakož *Kalendae* vždy otvírají měsíc, tak i *koljada* stojí na prahu nového roku; a má-li jaké skutečné bytosti ve svatyni bohů slovanských, tedy nic více a nic méně není nežli jiným jménem zastřená *Morana-Zima* a ruská *Semargla* čili *Zmrzlá*.

Zdali svátky kolední kromě toho také jiného účele neměly, jmenovitě držení veřejných národních sněmů, na způsob staročeských hromad, k nimžto se všickni přední v zemi obsílali, jakož pak o tom některé ruské koledy skutečně mluví;⁶⁷ a zdali řecké *καλέω*, svolati, obeslati, předvolati, s tím ve spojení není, v nedostateku jiných platných důkazů musí na ten čas ještě zůstatí nerozhodnuté.

⁶⁷ По Дунаю, по реке,
по берегу по крутому,
лежат гусли неналаженные.
Коллада!
Кому гусли налаживати?
Коллада!
Паладять гусли
Землевою Андреяновичу.
Коллада! atd.

([I. P.] Sacharov, č. I, t. III., s. 17)

A v čistim poli blizko dorohi
stojat namety bíli šovkoví,
a v tych nametach vse hromadove,
radonjku radjät, koby vradili:
oj ne spravljajmo na žony šuby,
na žony šuby, na dočky zloto;
ale spravljajmo mijdjani čovna,
mijdjani čovna, sribnii vesla;